

СИЛЕНКО Л. М.,

директор

(ТОВ «Юридична фірма «Право
та справедливість»)

ORCID ID: 0009-0007-4753-7074

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.71>**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОХОВАННЯ МАСОВИХ ЖЕРТВ ВІЙНИ
В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД**

З початком збройного конфлікту на сході України в 2014 році країна стикнулася з серйозними викликами, які охоплюють не лише військову сферу, але й правові та гуманітарні аспекти. Первинно обмежений регіоном Донбасу, конфлікт переріс у повномасштабну війну в 2022 році, що охопила всю територію України. Ця ситуація породила нові виклики, зокрема щодо організації поховань масових жертв війни. Складність полягає у забезпеченні гідного поховання як військовослужбовців, так і цивільних, що загинули внаслідок бойових дій.

Зі збільшенням кількості жертв, особливо після початку повномасштабної агресії у 2022 році, Україна зіштовхнулася з необхідністю розробки та вдосконалення правових механізмів, які регулюють поховання загиблих. Проблема стала не лише національною, але й міжнародною, адже багато поховань потребують особливої уваги з боку як українських, так і міжнародних правозахисних організацій. Важливість цього питання посилюється необхідністю врахування прав людини та гуманітарних стандартів, які визначають порядок поводження з тілами загиблих у військових конфліктах.

Національне законодавство України містить певні положення, що стосуються поховань, але вони не завжди враховують специфіку масових поховань у контексті сучасної війни. Масштабність і тривалість конфлікту, який з 2014 року перетік у повномасштабну війну в 2022 році, вимагають адаптації існуючих норм та розробки нових підходів. Це особливо актуально в умовах, коли кількість жертв постійно зростає, і необхідно забезпечити не лише ідентифікацію загиблих, але й гідне ставлення до їх пам'яті.

Організація поховань масових жертв війни є складним завданням, що вимагає синергії національного та міжнародного права. Положення міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції, відіграють важливу роль у визначенні прав та обов'язків сторін конфлікту щодо загиблих. Водночас, національне законодавство має бути удосконалене, щоб забезпечити ефективну реалізацію цих норм у післявоєнний період. Особливо важливими є питання створення належних умов для поховання, збереження місць масових поховань та забезпечення догляду за ними.

Актуальність теми організації поховання масових жертв війни особливо гостро проявилася після зростання кількості загиблих внаслідок повномасштабних бойових дій 2022 року, що створює значні виклики для правової системи України. У цих умовах правове регулювання процесу поховання набуває критичного значення, адже воно впливає не лише на дотримання прав загиблих, але й на збереження національної пам'яті та моральних цінностей українського суспільства в післявоєнний період.

Ключові слова: збройний конфлікт, поховання жертв війни, гуманітарне право, національне законодавство, міжнародні норми, ідентифікація загиблих, місця масових поховань, права людини, юридична відповідальність, післявоєнний період.

Silenko L. M. Legal aspects of the organization of the burial of the mass victims of war in the post-war period

With the onset of the armed conflict in eastern Ukraine in 2014, the country faced serious challenges that encompass not only the military sphere but also legal and humanitarian aspects. Initially confined to the Donbas region, the conflict escalated into a full-scale war in 2022, spreading across the entire territory of Ukraine. This situation has given rise to new challenges, particularly concerning the organization of burials for the mass casualties of the war. The complexity lies in ensuring the dignified burial of both military personnel and civilians who perished as a result of hostilities.

With the increasing number of casualties, especially after the onset of full-scale aggression in 2022, Ukraine has encountered the necessity of developing and improving legal mechanisms that regulate the burial of the deceased. The issue has become not only a national concern but also an international one, as many burials require special attention from both Ukrainian and international human rights organizations. The importance of this issue is heightened by the need to respect human rights and humanitarian standards that dictate the handling of the bodies of those killed in armed conflicts.

Ukraine's national legislation contains certain provisions related to burials, but these do not always take into account the specifics of mass burials in the context of the current war. The scale and duration of the conflict, which escalated from 2014 into full-scale war in 2022, necessitate the adaptation of existing norms and the development of new approaches. This is particularly relevant in a situation where the number of casualties continues to grow, requiring not only the identification of the deceased but also the respectful treatment of their memory.

Organizing the burial of mass casualties of war is a complex task that requires the synergy of national and international law. Provisions of international humanitarian law, particularly the Geneva Conventions, play a crucial role in determining the rights and obligations of the parties to the conflict concerning the deceased. At the same time, national legislation must be improved to ensure the effective implementation of these norms in the post-war period. Particularly important are issues related to the creation of appropriate conditions for burial, the preservation of mass burial sites, and ensuring their proper care.

The relevance of the topic of organizing the burial of mass war casualties has become especially acute following the increase in deaths due to the full-scale hostilities of 2022, creating significant challenges for Ukraine's legal system. Under these circumstances, the legal regulation of the burial process becomes critically important, as it affects not only the observance of the rights of the deceased but also the preservation of national memory and the moral values of Ukrainian society in the post-war period.

Key words: *armed conflict, war casualties' burial, humanitarian law, national legislation, international norms, identification of the deceased, mass burial sites, human rights, legal responsibility, post-war period.*

Постановка проблеми. Проблема організації поховання масових жертв війни є однією з найгостріших в умовах сучасного збройного конфлікту в Україні. Із загостренням бойових дій та значним збільшенням кількості загиблих виникає необхідність у впорядкуванні процесу поховання, що потребує чіткого та всеохоплюючого правового регулювання та координації між різними органами публічної влади. Проблема ускладнюється відсутністю достатньо деталізованих законодавчих норм, які б враховували специфіку сучасної війни та особливості масових поховань. До того ж, питання дотримання міжнародних стандартів та

норм гуманітарного права в організації поховань загиблих стає все більш актуальним, враховуючи зобов'язання України перед світовою спільнотою.

Необхідність ідентифікації загиблих, збереження місць поховань, забезпечення гідних умов для останнього спочинку кожного загиблого – все це вимагає не лише відповідних законодавчих змін, але й належної організації на місцевому рівні. Водночас постає питання про юридичну відповідальність за неналежне виконання цих процесів, що також потребує додаткового правового обґрунтування. Іншою важливою проблемою є врахування морально-етичних аспектів у процесі організації поховань, що додає складності у врегулюванні цієї проблеми.

З огляду на тривалість і масштабність конфлікту, питання організації поховань вимагає всебічного дослідження та розробки нових підходів, які б відповідали сучасним реаліям та потребам суспільства. Відсутність єдиних стандартів і процедур у цій сфері призводить до виникнення численних правових колізій, що ускладнюють процес організації поховань і створюють додаткове навантаження на правову систему України. Усе це підкреслює необхідність пошуку ефективних правових рішень та адаптації існуючого законодавства до умов воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про зростаючий інтерес науковців різних спеціалізацій до проблематики публічного адміністрування ритуальних послуг в умовах особливого періоду. Значний внесок у цю сферу зробили Є. М. Мойсєєва та О. В. Розгон, які досліджували правові аспекти ритуальних послуг, а також Б. І. Сташків та А. О. Гунда, які зосередилися на соціальних і культурних аспектах. О. В. Ушакова обговорювала питання санітарно-гігієнічного стану кладовищ. Незважаючи на існуючі дослідження, питання комплексного підходу до публічного адміністрування ритуальних послуг в умовах воєнних дій потребує подальшого аналізу.

Метою статті є дослідження правових аспектів організації поховання масових жертв війни в умовах тривалої збройної агресії. У статті аналізуються існуючі правові норми та виявляються прогалини у законодавстві, що стосуються процесу поховання загиблих під час війни. Дослідження спрямоване на розробку пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання для забезпечення гідного поховання масових жертв військових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «масові жертви війни» має особливе значення у міжнародному праві, оскільки воно охоплює не лише кількісні характеристики втрат серед населення, але й визначає правові зобов'язання держав щодо поводження з тілами загиблих у контексті збройних конфліктів. У міжнародних документах цей термін розглядається через призму гуманітарного права, що має на меті забезпечити належне поводження з жертвами збройних конфліктів та гарантувати їхні права навіть після смерті.

Основоположними міжнародними документами, що регулюють питання масових жертв війни, є Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року (Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 є об'єднувальною назвою чотирьох Женевських конвенцій, кожна з яких забезпечує захист окремих категорій жертв війни (поранених та хворих комбатантів, військовополонених, цивільного населення) [1] та Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 року (перші два набули чинності для України 25 липня 1990, третій набув чинності 19 липня 2010 р.): [2]. Даною Конвенцією встановлено, що під її захист підпадають особи, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є. Також вона передбачає обов'язок сторін конфлікту забезпечити належне поховання загиблих і зберігання їхніх тіл у відповідних умовах. Протокол встановлює обов'язок конфліктуючих сторін забезпечувати захист цивільного населення під час воєнних дій, незалежно від їхньої раси, кольору шкіри, мови, релігійних чи політичних переконань. Важливо, що сторони конфлікту зобов'язані охороняти людей, які не беруть участі у бойових діях. Додатково, Протокол забороняє здійснювати напади на медичний персонал, який виконує суто медичні функції, що передбачено у пункті «е» статті 8 Протоколу I. До заборон Протоколу також

входять: вбивства військовополонених; захоплення полонених з використанням обману; нецільове використання символів Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця, емблеми Організації Об'єднаних Націй, прапора перемир'я, захисного знаку культурних цінностей, а також інших міжнародно визнаних захисних емблем, знаків і сигналів; використання прапорів нейтральних держав; видача наказів на масові вбивства або погрози ворогу такими діями. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій встановлює обов'язок забезпечити ідентифікацію загиблих і належне поховання з їхніми тілами, що є основними елементами, які характеризують поняття масових жертв війни.

Отже, під жертвами війни (підзахисними особами) розуміють усіх тих, кого захищають Женевські конвенції 1949 року. Треба зауважити, що в самій Конвенції поняття «масові жертви війни» відсутнє. У контексті міжнародного права «масові жертви» вживається для вказівки на ситуації, які потребують особливих заходів реагування, таких як масові поховання, спеціальні процедури ідентифікації та забезпечення правових вимог до відшкодування збитків.

Щодо національного законодавства України, воно також не містить чіткого визначення «масових жертв війни», але включає різні норми, що стосуються захисту і прав цивільних осіб та військовополонених у воєнний час, що базуються на зобов'язаннях згідно з Женевською конвенцією та іншими міжнародними угодами[3].

Треба зазначити, що для поняття «масові жертви війни» характерні наступні ознаки : велика кількість загиблих, що виникає в результаті бойових дій; складність проведення ідентифікації тіл; необхідність організації масових поховань у короткі терміни; залучення державних органів, збройних сил та міжнародних організацій до процесу управління загиблими. Особливістю роботи з масовими жертвами війни є також врахування морально-етичних аспектів та вимог гуманітарного права, які передбачають забезпечення гідного ставлення до пам'яті загиблих.

Отже, масові жертви війни - це велика кількість цивільних осіб та військовослужбовців, які гинуть або зазнають серйозних травм у результаті збройних конфліктів.

Треба також зазначити, що термін «масові жертви» не має точного кількісного визначення в міжнародному праві та не закріплений за певним числом в жодному офіційному документі. Цей термін частіше використовується для опису ситуацій, де кількість загиблих або травмованих є значною та виходить за рамки звичайного локального інциденту, що потребує особливих зусиль для реагування, включно з медичною допомогою, похованням, ідентифікацією та іншими заходами реагування.

У контексті Женевських конвенцій та інших міжнародних правових документів фокус робиться більше на обов'язках сторін конфлікту щодо захисту та допомоги жертвам, аніж на точному визначенні кількісних параметрів «масових жертв».

Згідно з положеннями Женевських конвенцій 1949 року, зокрема статтями 15 та 16 першої та другої Конвенцій, а також статтею 33 Додаткового протоколу I, сторони конфлікту зобов'язані вживати всіх можливих заходів для пошуку, збору та евакуації загиблих, забезпечуючи їхню належну ідентифікацію та подальше поховання з дотриманням встановлених процедур. Це передбачає організацію систематичного обліку загиблих, ведення відповідних реєстрів та баз даних, що є важливим елементом забезпечення правової відповідальності держави. Інформування відповідних органів про місцезнаходження поховань є обов'язковим, так само як і забезпечення охорони таких місць для збереження фізичних доказів і захисту від несанкціонованих втручань.

Ці заходи мають критичне значення не тільки для забезпечення гідного поховання, але й для підтримання міжнародних стандартів прав людини. Ідентифікація тіл загиблих є важливою складовою, яка забезпечує можливість для їхніх родин отримати інформацію про долю близьких, що є частиною загального права на встановлення істини. Держави-учасниці Женевських конвенцій зобов'язані створювати необхідні правові механізми, які забезпечують належну реєстрацію та збереження інформації про загиблих, що дозволяє відстежувати їхні останки і, у разі необхідності, надавати цю інформацію відповідним органам та родинам.

Міжнародне право також передбачає детальні процедури розслідування масових поховань, що мають на меті забезпечити встановлення істини, відновлення справедливості та притягнення винних до відповідальності. Зокрема, Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою ООН встановлює вимоги до розслідувань, які повинні бути ретельними, незалежними та прозорими. Держави зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для того, щоб ці розслідування відповідали високим стандартам справедливості та неупередженості, що є основоположним елементом захисту прав жертв. У цьому контексті важливо забезпечити, щоб результати розслідувань ґрунтувалися на об'єктивному та неупередженому аналізі всіх наявних доказів.

Крім того, Протокол до Женевських конвенцій передбачає необхідність уніфікації підходів до захисту та розслідування масових поховань. Це спрямовано на забезпечення збереження всіх наявних доказів і дотримання правової процедури на всіх етапах розслідування. Збереження фізичних доказів на місці поховань є критично важливим для забезпечення успішного розслідування та притягнення винних до відповідальності. Держави-учасниці Протоколу зобов'язані створити такі правові умови, які дозволяють забезпечити безпеку всіх осіб, залучених до процесу розслідування, включаючи свідків, експертів і родини загиблих.

У цьому контексті, стандарти, встановлені міжнародними правовими документами, вимагають від держав створення належних правових рамок для проведення розслідувань масових поховань. Це включає не тільки забезпечення безпеки місць поховань, але й дотримання всіх процесуальних норм, що забезпечують справедливий і неупереджений процес розслідування. Держави повинні вживати відповідних заходів для забезпечення ефективного захисту прав жертв та їхніх родин, а також для притягнення до відповідальності осіб, винних у порушеннях міжнародного гуманітарного права.

На сьогоднішній день закон України «Про поховання та похоронну справу»[4], не містить жодних норм щодо організації масових поховань, порядку їх здійснення, переміщення останків або ідентифікації загиблих в умовах масових втрат, які виникають під час збройних конфліктів або інших надзвичайних ситуацій. Цей закон зосереджений на питаннях, пов'язаних із традиційними похоронними процедурами, які передбачають окреме поховання для кожної особи, і не враховує специфіку масових поховань, які потребують особливого підходу та правового регулювання. Відсутність відповідних норм створює значні правові прогалини, що можуть призвести до хаосу та неефективного управління під час післявоєнного періоду, коли Україна зіштовхнеться з великою кількістю жертв війни. Крім того, відсутність регулювання масових поховань в інших нормативних актах України поглиблює цю проблему. Ні на рівні законів, ні на рівні підзаконних актів не встановлено чітких процедур щодо створення масових місць поховання, проведення ексгумацій, ідентифікації останків та переміщення тіл загиблих у випадках масових смертей. Це створює додаткові виклики для державних органів, які будуть відповідальні за управління цими процесами, а також для родичів загиблих, які не зможуть отримати належної інформації про долю своїх близьких.

Враховуючи ситуацію, що склалася, Україна після закінчення війни неминуче зіткнеться з великими проблемами щодо організації масових поховань та управління процесами, пов'язаними з ними. Ці питання потребують негайного вирішення, оскільки відсутність відповідного правового регулювання може призвести до значних соціальних і гуманітарних наслідків. Важливо, щоб відповідні норми були розроблені та впроваджені якомога швидше, аби забезпечити належне поводження з тілами загиблих, їхню ідентифікацію та гідне поховання відповідно до міжнародних стандартів.

Організація масових поховань повинна базуватися на міжнародних практиках, які враховують як гуманітарні аспекти, так і правові зобов'язання держав щодо забезпечення прав загиблих та їхніх родичів. Зокрема, процес ексгумації, ідентифікації та переміщення тіл повинен здійснюватися за суворими процедурами, які гарантують збереження доказів, дотримання гідності загиблих і безпеку всіх залучених осіб. Це включає попереднє документування місць поховань, забезпечення їхньої охорони, а також ведення детальної реєстрації всіх дій, пов'язаних з управлінням масовими похованнями.

Для того щоб ефективно врегулювати ці питання, на наше переконання, необхідно розробити комплексний підзаконний акт (постанова Кабінету Міністрів України), який би

регулював усі аспекти організації масових поховань в Україні, умовна назва якого: «Про організацію масових поховань та управління процесами ексгумації, ідентифікації та переміщення тіл загиблих внаслідок збройних конфліктів», повинна стати основним документом, що врегулює цю сферу. Ця постанова має встановити чіткі процедури для всіх етапів процесу, включаючи виявлення місць масових поховань, їхню охорону, ексгумацію, ідентифікацію останків, а також забезпечення їх належного зберігання або перепоховання.

Зокрема, постанова повинна передбачати створення міжвідомчої комісії, яка відповідатиме за координацію дій усіх залучених органів та організацій, включаючи органи місцевої влади, правоохоронні органи, судово-медичні установи та міжнародні організації. Комісія повинна мати повноваження для прийняття рішень щодо проведення ексгумацій, а також для залучення необхідних експертів, які будуть забезпечувати якісне виконання всіх процедур.

Важливим елементом постанови повинні стати положення щодо захисту інформації та конфіденційності, що забезпечить належне зберігання даних про загиблих, їхні особисті речі та інші докази. Це включатиме вимоги до створення і ведення централізованих баз даних, які міститимуть інформацію про місцезнаходження поховань, результати ексгумацій та ідентифікації, а також про статус повернення тіл родичам.

Крім того, постанова повинна передбачати особливі заходи для забезпечення безпеки місць масових поховань та процесів ексгумації, що включає охорону місць поховань від несанкціонованого доступу та забезпечення безпеки працівників, які беруть участь у процесах. Це має включати не лише фізичну охорону, але й заходи з мінімізації ризиків, пов'язаних з можливими залишками небезпечних матеріалів, таких як міни чи вибухонебезпечні предмети.

Нарешті, постанова повинна встановлювати порядок комунікації з родичами загиблих, а також забезпечення їхніх прав на отримання інформації про місце поховання та доступ до останків. Це має включати надання їм психологічної підтримки, юридичної допомоги та забезпечення їх участі у процесах, що стосуються ідентифікації та поховання їхніх близьких. Важливо, щоб ця комунікація була прозорою, своєчасною та чітко організованою, що сприятиме збереженню довіри та забезпеченню гідного ставлення до жертв.

Запровадження такої постанови дозволить Україні ефективно впоратися з викликами, що виникнуть у післявоєнний період у сфері організації масових поховань, забезпечить дотримання міжнародних стандартів та прав жертв війни, а також створить правову основу для подальшого розвитку похоронної справи в умовах, що виникають внаслідок масштабних конфліктів.

Висновок. З огляду на виклики, які постануть перед Україною у післявоєнний період, очевидно стає потреба у терміновому вдосконаленні правового регулювання процесів, пов'язаних з масовими похованнями загиблих унаслідок збройного конфлікту. Відсутність чітких норм у чинному законодавстві, що стосуються організації масових поховань, ідентифікації останків, їх переміщення та збереження, створює суттєві ризики для ефективного та гуманного вирішення цих питань. Українське правове поле наразі не містить необхідних механізмів та процедур, які б відповідали міжнародним стандартам і забезпечували належне поводження з масовими жертвами війни. Це може призвести до хаосу, порушення прав жертв та їхніх родин, а також до невиконання міжнародних зобов'язань України. Таким чином, створення та впровадження відповідних правових інструментів є нагальною необхідністю для забезпечення правопорядку та справедливості в умовах післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Протокол I до Женевських конвенцій, 1977 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18 серпня 1989 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Жертви війни – Енциклопедія Сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=19082
4. Про поховання та похоронну справу: закон України від 10 липня 2003 року № 1102-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 7. Ст.47

